

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA MAXSUS VAKOLATLI ORGANLAR VA JAMOATCHILIKNING ISHTIROKI: XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON AMALIYOTI

Yoqubov Sherzod Nabi o'g'li

Sarbon universiteti "Huquqiy fanlar" kafedrasida o'qituvchisi

Email: yoqubovsherzod0611@gmail.com

+998 93 226 88 83

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19974913>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy-institutsional tizimida maxsus vakolatli organlar — Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi, Bosh prokuratura, Davlat xavfsizlik xizmati, Ichki ishlar vazirligi va boshqalar — ning huquqiy maqomi va vakolatlari, shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashishni muvofiqlashtiruvchi organlar va jamoatchilik ishtiroki tahlil qilingan. OECD ma'lumotlari va xorijiy tajriba asosida maxsus vakolatli organlarning asosiy modellari ko'rib chiqilgan, xalqaro standartlar bilan taqqoslab tahlil amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi, maxsus vakolatli organlar, Milliy kengash, jamoatchilik nazorati, OECD modellari, institutsional model, muvofiqlashtirish organi.

Korrupsiyaga qarshi kurashishning samaradorligi ko'p jihatdan maxsus vakolatli organlarning institutsional mustahkamligiga bog'liq. BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasining 36-moddasida har bir ishtirokchi davlat bu borada maxsus vakolatli organlar faoliyatini yo'lga qo'yishi lozim ekanligi belgilangan.¹

O'zbekiston Respublikasida "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunga muvofiq maxsus vakolatli organlar tizimi shakllantirilgan.² Biroq ushbu tizimning samaradorligi, organlar o'rtasidagi vakolatlar taqsimlanishi hamda jamoatchilik ishtiroki masalalari ilmiy tadqiqot va amaliy takomillashtirish talab etadi.

Maqolada mazkur muammolar OECD va BMT hujjatlari, xorijiy mamlakatlardagi eng yaxshi amaliyot, O'zbekiston qonunchiligi va yuridik fanlar sohasidagi dissertatsiyalar asosida tahlil etilgan.

"Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunga binoan korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni bevosita amalga oshiruvchi davlat organlari sifatida quyidagilar belgilangan: Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi; Bosh prokuratura; Davlat xavfsizlik xizmati; Ichki ishlar vazirligi; Adliya vazirligi; Bosh prokuratura huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti.

Ushbu organlarni vakolatlariga ko'ra shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin:

Birinchi guruh – tezkor-qidiruv va tergov vakolatlariga ega organlar: Bosh prokuratura, Davlat xavfsizlik xizmati, Ichki ishlar vazirligi va Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti. Ushbu organlar asosan ta'qib qilish, tergov va javobgarlikka tortish funksiyasini amalga oshiradi.

¹Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi, 36-modda // <https://lex.uz/docs/1461329>.

²O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/docs/3088008>.

Ikkinchi guruh – profilaktika va oldini olish vakolatiga ega organlar: Adliya vazirligi quyidagi ikki yo‘nalishda faoliyat yuritadi: aholi o‘rtasida huquqiy ong va madaniyatni yuksaltirish; normativ-huquqiy hujjatlardagi korrupsiyaviy omillarni aniqlash maqsadida ularni tahlil qilish.

Uchinchi guruh – davlat siyosatini shakllantirishga mas’ul organ: Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasida davlat siyosatini shakllantiradi hamda amalga oshiradi, xalqaro hamkorlikni muvofiqlashtiradi.

Ismoilov B.M. o‘z tadqiqotida Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligiga berilgan funktsiya va vazifalar uning maqomiga to‘g‘ri kelmasligi to‘g‘risida xulosa bildirgan.³ Biroq muallifning ushbu fikri bilan qo‘shilish qiyin: huquqni muhofaza qilish funktsiyasi majburiy huquqiy ta’sir choralari va javobgarlikka tortish bilan bog‘liq, Agentlikda esa bunday vakolatlar mavjud emas. Fikrimizcha, Agentlikka huquqni muhofaza qilish funktsiyasini yuklash uni boshqa organlar bilan takrorlovchi vakolatlarga ega qiladi va maqsadga muvofiq emas.

Yusupova G.A. ning tadqiqotida ta’kidlanishicha, “O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining mustaqillik darajasi va vakolatlarini kengaytirish zarur, chunki hozirgi holda u boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar orasida etarli darajada ajralib turmaydi”.⁴

OECD tahlillariga ko‘ra, dunyo davlatlarida korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha maxsus vakolatli organlarning uchta asosiy modeli shakllangan:

Birinchi model – ko‘pmaqsadli agentliklar. Ushbu model doirasida profilaktik va jazolash funktsiyalari bitta organDA mujassamlashadi. Gonkongning Korrupsiyaga qarshi mustaqil komissiyasi va Singapurning Korrupsiya holatlarini tergov qilish bo‘yicha byurosi (CPIB) – 1952-yilda tashkil etilgan, dunyodagi eng qadimiy korrupsiyaga qarshi organ – ana shunday modelning namunasidir.⁵⁶

Ikkinchi model – huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimidagi ixtisoslashgan bo‘limlar. Norvegiya (OKOKRIM), Belgiya (OSRK), Ispaniya (AKPO), Xorvatiya (USKOK), Ruminiya (NAD) va Vengriyada (SIOPPS) amal qiladigan bu modelda maxsus tergov va qidiruv funktsiyalari birlashtirilgan.⁷

Uchinchi model – faqat profilaktika va siyosat ishlab chiqishga ixtisoslashgan organlar. AQSH (Hukumat etikasi bo‘yicha boshqarma), Hindiston (Markaziy ogohlik xizmati), Fransiya (SCPC), Filippin (Ombudsman) va Bolgariyada joriy etilgan ushbu model monitoring, muvofiqlashtirish va tahlil funktsiyalarini qamrab oladi.⁸

Koreya Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha mustaqil komissiya Prezidentga hisobot beradi (ammo bo‘ysunmaydi), korrupsiyaga qarshi siyosatni muvofiqlashtiradi va xalqaro hamkorlikni amalga oshiradi.⁹

³Ismoilov B.M. Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish: yurid. fan. bo‘yicha fals. dokt. dis. avtoref. – Toshkent, 2021. – B. 13.

⁴Yusupova G.A. O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2023. – B. 19.

⁵Corrupt Practices Investigation Bureau // <https://www.cpi.gov.sg>; Mission, Vision, Core Values // <https://www.cpi.gov.sg/who-we-are/our-corporate-philosophy/mission-vision-core-values/>

⁶Spetsializirovannyye instituty po borbe s korrupsiyey: obzor modeley // <https://www.oecd.org/corruption/acn/39972100.pdf>.

⁷O‘sha manba.

⁸O‘sha manba.

⁹Anti-Corruption and Civil Rights Commission, Republic of Korea // <http://www.acrc.go.kr/en/index.do>.

Hindistonning Markaziy ogohlik qo'mitasi hukumatga maslahat va tavsiyalar berib boradi, Singapurning CPIB esa bevosita tergov vakolatlariga ega.¹⁰

Ayrim davlatlarda moliyaviy nazorat organlari ham korrupsiyaga qarshi kurashishda maxsus vakolatlarga ega. Jumladan, Moliya vazirligi, Markaziy bank va Hisob palatasi korrupsiyaviy holatlar bilan bog'liq moliyaviy operatsiyalarni to'xtatish, tiklash va ularni kuzatib borish vakolatlariga ega. Moldova Respublikasida esa maxsus vakolatli organlar va boshqa organlar — parlament, prezident, hukumat, prokuratura — ning o'zaro munosabatlari qonunchilik darajasida aniq tartibga solingan.¹¹

O'zbekiston Respublikasining Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha Milliy kengashi va uning hududiy kengashlari korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatini muvofiqlashtirish funksiyasini bajaradi. Milliy kengash quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishni tashkil etish;
- korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi organlarning hamkorligini ta'minlash;
- aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish chora-tadbirlarini tashkil etish;
- korrupsiyaning holati va tendensiyalari bo'yicha axborotni yig'ish, tahlil etish va monitoring qilish;
- xalqaro hamkorlikni amalga oshirish va xalqaro reytinglardagi o'rinni yaxshilash.

Tojiboyev O.T. ning tadqiqotida ta'kidlanishicha, "muvofiqlashtiruvchi organlarning samarali faoliyati uchun ularga etarli vakolat va resurslar berilishi, shuningdek, ularning boshqa davlat organlariga nisbatan mustaqilligi ta'minlanishi lozim".¹²

BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasining 13-moddasida keng jamoatchilik ishtirokining muhimligi ta'kidlangan bo'lib, har bir ishtirokchi davlat fuqarolik jamiyati institutlari, nohukumat tashkilotlar va alohida shaxslarning faol ishtirokiga ko'maklashishi lozim ekanligi belgilangan.¹³

O'zbekiston qonunchiligiga ko'ra, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etuvchi subyektlar sifatida belgilangan.¹⁴

Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 829-son qarori bilan korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar bergan yoki korrupsiyaga qarshi kurashishga ko'maklashgan shaxslarni rag'batlantirish tartibi belgilangan.¹⁵

Nazarov Sh.B. o'z tadqiqotida quyidagilarni ta'kidlagan: "Fuqarolik jamiyati institutlarining korrupsiyaga qarshi kurashishdagi ishtiroki faqat qonunchilik asosida emas,

¹⁰Central Vigilance Commission // <https://cvc.gov.in/?q=about/background>.

¹¹https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/assets/law-library-files/Moldova_Anti-Corruption%20Law%202008_amended%202012_RU.pdf.

¹²Nazarov Sh.B. Korrupsiyaga qarshi kurashishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2021. – B. 16.

¹³Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi, 13-modda // <https://lex.uz/docs/1369505>.

¹⁴O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni, 14-modda // <https://lex.uz/docs/3088008>.

¹⁵O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 829-son qarori // <https://lex.uz/docs/5193571>.

balki jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish orqali ham ta'minlanishi lozim. Buning uchun tizimli ma'naviy-tarbiyaviy ishlar ham amalga oshirilishi zarur".¹⁶

Xalqaro amaliyotda jamoatchilik ishtiroki quyidagi mexanizmlar orqali ta'minlanadi: shikoyat va xabar berish platformalari; jamoatchilik monitoringi va baholash tizimi; nohukumat tashkilotlarning mustaqil tekshiruv vakolatlari; OAV ning erkin faoliyati; "xolis fuqaro" tizimi va rag'batlantirish mexanizmlari.

Tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus vakolatli organlar tizimi shakllantirilgan, biroq ular yaxlit va muvofiqlashtirilgan tizim sifatida faoliyat ko'rsatmayapti. Organlar o'rtasidagi vakolatlar taqsimlanishida funksional takrorlanish holatlar mavjud.

Ikkinchidan, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining maqomini milliy agentlik sifatida yanada mustahkamlash, unga boshqa organlar bilan takrorlamaydigan profilaktika va muvofiqlashtirish vakolatlarini berish tavsiya etiladi.

Uchinchidan, xorijiy tajriba moliyaviy nazorat organlari (Moliya vazirligi, Markaziy bank, Hisob palatasi) ni korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus vakolatli organlar tizimiga jalb etish zarurligini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, fuqarolik jamiyati institutlarini tizimli ravishda rag'batlantirish va kuchaytirish, "xolis fuqaro" va rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish jamoatchilik nazoratining samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, OECD modellarini o'rganish ko'pmaqsadli agentlik modelining O'zbekiston uchun eng maqbul yondashuv ekanligini ko'rsatadi — bu model profilaktika va javobgarlikka tortish funksiyalarini muvozanatli tarzda birlashtiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (Nyu-York, 2003-yil 31-oktyabr) // <https://lex.uz/docs/1461329>.
2. O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/docs/3088008>.
3. Ismoilov B.M. Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish: yurid. fan. bo'yicha fals. dokt. dis. avtoref. – Toshkent, 2021. – 28 b.
4. Nazarov Sh.B. Korrupsiyaga qarshi kurashishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2021. – 26 b.
5. Yusupova G.A. O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2023. – 30 b.
6. Tojiboyev O.T. O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2019. – 28 b.
7. Spetsializirovannyye instituty po borbe s korrupsiyey: obzor modeley // <https://www.oecd.org/corruption/acn/39972100.pdf>.
8. Anti-Corruption and Civil Rights Commission, Republic of Korea //

<http://www.acrc.go.kr/en/index.do>.

9. Corrupt Practices Investigation Bureau, Singapore // <https://www.cpib.gov.sg>.

10. Central Vigilance Commission, India // <https://cvc.gov.in/?q=about/background>.

